

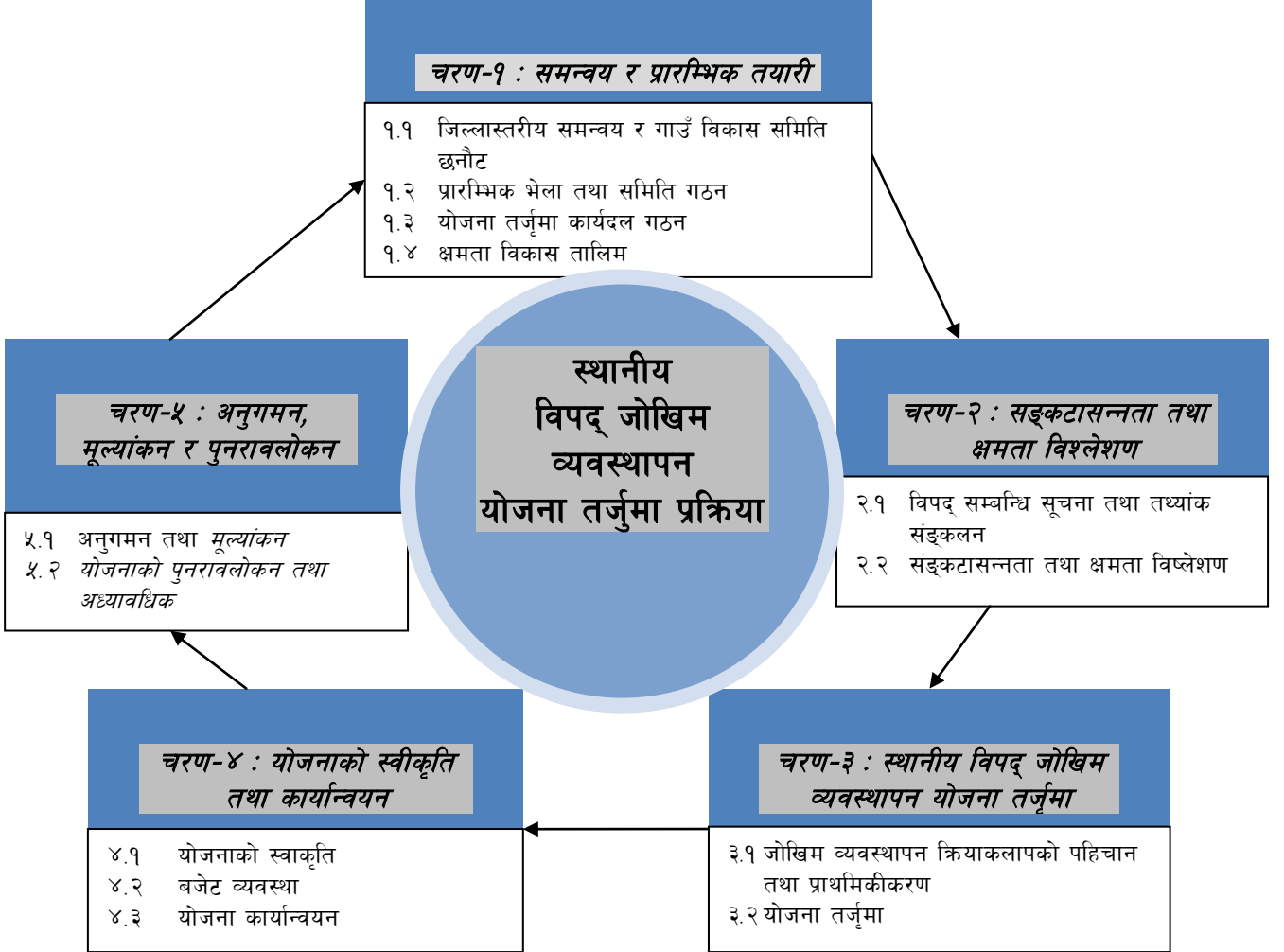
स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा
निर्देशिका, २०६८
Local Disaster Risk Management Planning Guideline (LDRMP)

नेपाल सरकार
स्थानीय विकास मन्त्रालय,
श्रीमहल, ललितपुर
नेपाल

योजना तर्जुमा प्रक्रिया

(अन्तमा तयार गरिने)

स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिका, २०६८

प्रस्तावना :

नेपाल निरन्तर दोहोरिडरहने बाढी, पहिरो, महामारी, आगलागी, शीतलहर र हिमताल विस्फोट, हिमपहिरो तथा विनाशकारी भूकम्पको जोखिममा रहेको मुलुक हो । जलवायु परिवर्तनका कारण पर्ने प्रतिकूल प्रभावबाट पनि नेपाल संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ । यस सन्दर्भमा नेपाल सरकारबाट स्वीकृत “विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६” मा व्यवस्था भएबमोजिम विपद् जोखिम व्यवस्थापनको क्षेत्रमा पूर्वतयारी तथा जोखिम न्यूनीकरण कार्यलाई विशेष महत्व दिइएको छ । विपद् जोखिम व्यवस्थापनको सवाललाई विकासका योजनासँग मूलप्रवाहीकरण गरी विपद् उत्थानशील समाज निर्माण गर्ने क्रममा जिम्मेवार निकायले पहलकदमी लिन आवश्यक भइसकेको छ । यस परिस्थितिमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्म विस्तार गरी सबै तहका विकास नीति तथा कार्यक्रममा मूलप्रवाहीकरण गर्नु पर्ने यथार्थतालाई आत्मसात् गर्दै दिगो विकासको मान्यतालाई सुनिश्चित गर्न, प्रभावित सबै वर्ग, समुदाय एवं क्षेत्रको पहुँच र स्वमित्व स्थापित हुनेगरी स्थानीय स्रोत, साधन तथा क्षमताको अधिकतम परिचालन गर्दै विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई सहभागितामूलक, पारदर्शी, उत्तरदायी, समावेशी र जिम्मेवार बनाउन विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६ को मूल भावना तथा मर्मलाई आत्मसात् गर्दै स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २३४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी यो “स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिका, २०६८” स्वीकृत गरी लागू गरिएको छ ।

भाग -१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (१) यस निर्देशिकाको नाम “स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिका, २०६८” रहेको छ ।
- (२) यो निर्देशिका स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको मितिबाट लागू हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,

- (क) “ऐन” भन्नाले दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९ र स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ लाई सम्झनुपर्छ ।
- (ख) “नियमावली” भन्नाले स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ लाई सम्झनुपर्छ ।
- (ग) “मन्त्रालय” भन्नाले स्थानीय विकास मन्त्रालयलाई सम्झनुपर्छ ।
- (घ) “विषयगत मन्त्रालय” भन्नाले स्थानीय विकास मन्त्रालयबाहेकका नेपाल सरकारका विकास निर्माण एवं सेवा सुविधाको प्रवाहसँग सम्बन्धित अन्य मन्त्रालयहरूलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ङ) “राष्ट्रिय रणनीति” भन्नाले नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको “विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६” लाई सम्झनुपर्छ ।
- (च) “विकास साभेदार” भन्नाले नेपाल सरकारसँग भएको सम्झौताबमोजिम नगद, जिन्सी एवं प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने द्विपक्षीय एवं बहुपक्षीय दातृ निकाय, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था र रेडक्रस अभियानका अङ्ग आदिलाई सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “स्थानीय निकाय” भन्नाले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ बमोजिम गठित गाउँ विकास समिति र नगरपालिका (उपमहानगरपालिका र महानगरपालिकासमेत) लाई सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति” भन्नाले विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६ बमोजिम नगरपालिका एवं गाउँ विकास समिति र समुदाय तहमा गठन भएका विपद् व्यवस्थापन समिति तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा कार्य गर्ने मूल उद्देश्य लिएर गठन भएका अन्य समितिहरूलाई समेत सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “कार्यदल” भन्नाले यस निर्देशिकाबमोजिम विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्न स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिले गठन गरेको कार्यसमूहलाई सम्झनुपर्छ ।

- (ब) “विषयगत कार्यालय” भन्नाले नेपाल सरकारका विभिन्न विषयगत मन्त्रालयअन्तर्गत रहेका जिल्ला, नगरपालिका र गाउँ विकास समितिस्थित कार्यालयसमेतलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ट) “गैरसरकारी संस्था” भन्नाले यस निर्देशिकाको प्रयोजनको लागि प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापना भएका र स्थानीय निकायको परिषद्बाट आफ्नो कार्यक्रम स्वीकृत गराई स्थानीय निकायसँग समन्वय गरी कार्य सञ्चालन गर्ने गैरनाफामूलक संस्थालाई सम्झनुपर्छ ।
- (ठ) “सामुदायिक संस्था” भन्नाले जनचेतना अभिवृद्धि, तालिम, अभिमुखीकरण, सीप विकास, बचत, कर्जा परिचालन र सशक्तीकरण गर्ने उद्देश्यले निश्चित प्रक्रिया अवलम्बन गरी प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापना भएका तथा स्थानीय निकायमा सूचीकृत समुदायमा आधारित संस्थालाई सम्झनुपर्छ ।
- (ड) “सामुदायिक प्रकोप व्यवस्थापन समिति” भन्नाले विपद्को सामना गरी सुरक्षित समुदायको विकासका लागि समुदाय तहमा विपद् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य तथा पुनःस्थापनजस्ता कार्य गर्ने उद्देश्यले गठन भई स्थानीय निकायमा सूचीकृत सामुदायिक संस्थालाई सम्झनुपर्छ ।
- (ढ) “योजना” भन्नाले यस निर्देशिकाबमोजिम तयार हुने स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना, जिल्ला, नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको आवधिक योजना, वार्षिक योजना, क्षेत्रगत योजना र यस्तै प्रकारका अन्य योजनालाई समेत जनाउने छ ।
- (ण) “कार्यक्रम” भन्नाले निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि तयार गरिएको क्षेत्रगत वा बहुक्षेत्रगत कार्यक्रमलाई सम्झनुपर्छ ।
- (त) “आयोजना” भन्नाले कुनै भौगोलिक क्षेत्र वा कार्यक्षेत्रमा निश्चित अवधि र लागतसमेत तोकिएको निर्धारित उद्देश्य प्राप्तिका लागि तयार गरिएको आयोजनालाई सम्झनुपर्छ ।
- (थ) “अनुदान” भन्नाले नेपाल सरकारबाट जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका र गाउँ विकास समितिलाई प्राप्त हुने निःशर्त तथा सशर्त अनुदान, विभिन्न मन्त्रालय, कार्यक्रम, विकास समिति, कोष र दातृ निकायबाट उपलब्ध हुने वित्तीय, प्राविधिक एवं वस्तुगत सहयोगसमेतलाई सम्झनुपर्छ ।
- (द) “लक्षित समूह” भन्नाले आर्थिक रूपमा पछाडि परेका विपन्न वर्गका महिला एवं बालबालिका तथा आर्थिक र सामाजिक रूपमा पिछडिएका सबै जातजातिका विपन्न वर्गहरू, ज्येष्ठ नागरिक, दलित, आदिवासी, जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, प्रकोप प्रभावित वा सङ्कटासन्न समुदाय तथा व्यक्तिहरू, मधेशी, मुशिलमजस्ता वर्ग एवं नेपाल सरकारले लक्षित समूह भनी तोकेका वर्ग एवं समुदायलाई सम्झनुपर्छ ।

३. विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको परिचय :

सम्भावित विपद्को जोखिम कम गर्न, विपद्को समयमा आपत्कालीन कार्य सम्पादन गर्न र विपद्पश्चात् पुनःस्थापन तथा पुनर्निर्माणका लागि दिशानिर्देश गर्न तयार गरिएको योजनाबद्ध कार्यक्रम, कार्यजिम्मेवारी तथा बजेटसहितको ढाँचा नै विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना हो, जसले :

- (क) स्थानीय निकाय, समुदाय र सरोकारवालाको प्रत्यक्ष र सक्रिय सहभागिताको प्रत्याभूति गर्छ ।
- (ख) विपद्द्वारा हुनसक्ने जनधनको क्षति र साधनस्रोत र संरचनामा पर्नसक्ने प्रतिकूल प्रभावको विश्लेषण गर्छ ।
- (ग) प्रकोपको नक्साङ्कन गरी समुदायमा रहेको सङ्कटासन्नताको पहिचान, स्तरीकरण तथा क्षमता विश्लेषण गरी जोखिम न्यूनीकरण गर्ने विधिको प्रयोगमा जोड दिन्छ ।
- (घ) आवश्यकताअनुसार विकासप्रक्रियामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दै विपद् पूर्व, विपद्को समयमा र विपद्पश्चात् गर्नु पर्ने कार्यलाई प्राथमिकीकरण गर्छ ।

४. निर्देशिकाको परिचय तथा उद्देश्य :

विपद् जोखिम व्यवस्थापनका कार्यलाई संस्थागत गरी विपद् उत्थानशील समाजको निर्माण गर्न स्थानीय तहका आवधिक र वार्षिक कार्यक्रममा समेत मूलप्रवाहीकरण गरी दिगो विकास गर्ने हेतुले योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई सुनिश्चित गर्न तयार गरिएको मार्गदर्शन नै “विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिका” हो । यस निर्देशिकाको उद्देश्य देहायबमोजिम हुनेछ :

- (क) स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्न न्यूनतम आधार तथा साभ्ना मापदण्ड निर्धारण गर्नु,
- (ख) स्थानीय तहमा रहेको विपद्को सङ्कटासन्नता, जोखिम र क्षमता विश्लेषण गर्न र सोहीबमोजिम विपद् जोखिम व्यवस्थापनका प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमसहितको योजना तर्जुमा गरी विपद् उत्थानशील समुदायको निर्माणमा योगदान गर्नु,

(ग) स्थानीय तहका नीति तथा विकास कार्यक्रममा सबै क्षेत्र र वर्गको समानुपातिक सहभागिता सुनिश्चित गरी विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई संस्थागत गर्न मार्ग प्रशस्त गर्नु ।

५. निर्देशिकाको कार्यान्वयन र सीमा :

यस निर्देशिकाको प्रयोग स्थानीय निकायहरूले आफ्नो नियमित योजना तर्जुमा प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गको रूपमा गर्नेछन् । निर्देशिकाको प्रयोगबाट नगरपालिका र गाउँ विकास समितिले आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालन हुने विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रभावित समुदायलाई उपलब्ध गराउने सेवा तथा सुविधाको प्रवाहसम्म मात्र यसको उपयोग गरिनेछ ।

भाग -२

विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा

२.२ योजना तर्जुमाका चरणबद्ध प्रक्रिया

योजना तर्जुमा गर्दा नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिका सबै वडा र गाउँ-टोल तथा बस्तीका प्रभावित तथा सडकटासन्न समुदायको प्रत्यक्ष र समावेशीयुक्त सहभागिता सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ । योजना तर्जुमा गर्दा समावेशी, सहभागितामूलक र यथार्थपरक बनाउन निम्नअनुसारका प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरिनेछ :

चरण - १ : समन्वय र प्रारम्भिक तयारी

१.१ जिल्लास्तरीय समन्वय र नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति छनोट :

१.१.१ नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, जिल्ला विकास समिति, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र जिल्लास्थित अन्य सङ्घसंस्था तथा निकायसँग समन्वय गर्नु पर्नेछ ।

१.१.२ जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, जिल्ला विकास समिति, विषयगत कार्यालय तथा अन्य गैरसरकारी संस्थाको सहयोगमा योजना बनाइने भए उच्च सडकटासन्न नगरपालिका र गाउँ विकास समितिलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ । यसरी गाउँ विकास समिति छनोट गर्दा जिल्ला विपद् व्यवस्थापन (पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य) योजनाले गरेको सडकटासन्नता स्तरीकरणलाई आधार मानी नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको छनोट गर्नु पर्नेछ ।

१.२ प्रारम्भिक भेला तथा समिति गठन :

योजना तर्जुमाको लागि नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिका पदाधिकारी तथा सदस्य, गाविस संयन्त्रका प्रतिनिधि, वडा समितिका सदस्य, सुरक्षा निकाय, विद्यालय, सामुदायिक प्रकोप व्यवस्थापन समितिका प्रतिनिधि, गैरसरकारी संस्था र अन्य सरोकारवालासमेतको सहभागितामा कार्यशाला आयोजना गरी सहभागीहरूलाई विपद् जोखिम व्यवस्थापनको अवधारणा र योजना तर्जुमासम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्नु पर्नेछ । कार्यशालाको अन्तमा अनुसूची-१ बमोजिम स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरिनेछ ।

१.३ योजना तर्जुमा कार्यदल गठन :

स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिले योजना तर्जुमाका लागि विपद्सम्बन्धी अनुभव तथा ज्ञान भएका समितिका सदस्य तथा प्रभावित समुदायबाट समेत सदस्य मनोनयन गरी स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा कार्यदल गठन गर्नु पर्नेछ । यसरी गठित कार्यदलको काम, कर्तव्य तथा अधिकार अनुसूची-२ बमोजिम हुनेछ । कार्यदलले कार्यसम्पादन गर्न नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिमा कार्यरत सामाजिक परिचालक, प्राविधिक कर्मचारीहरूबाट आवश्यक सहयोग लिन सक्नेछ ।

१.४ क्षमता विकास तालिम :

१.४.१ स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति, योजना तर्जुमा कार्यदल, सामाजिक परिचालक र कर्मचारीको योजना तर्जुमा क्षमता बढाउन 'सामुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन र सडकटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण' सम्बन्धी तालिम आवश्यकताअनुसार आयोजना गर्नु पर्नेछ । यस्तो तालिम सम्भाव्यताको आधारमा दुई वा सोभन्दा बढी नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले संयुक्त रूपमा पनि सञ्चालन गर्न सक्नेछन् । तालिमको विषयसूची र कार्यअवधि अनुसूची ३ बमोजिम हुनेछ ।

१.४.२ दफा १.४.१ बमोजिमको तालिमपश्चात् कार्यदलले स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्न समय तथा कार्यजम्मेवारी सहितको कार्यतालिका तयार गरी कार्य सम्पन्न गर्नु पर्नेछ । कार्यतालिका तयार गर्दा स्थानीय योजना तर्जुमा प्रक्रियासँग मिलान हुने गरी गर्नु पर्नेछ ।

चरण- २. सडकटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण

२.१ विपद्सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन

२.१.१ कार्यदलले सामाजिक परिचालक तथा कर्मचारीसमेत परिचालन गरी अनुसूची-४ बमोजिम समुदाय र वडातहको विपद्सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु पर्नेछ । सूचना सङ्कलन गर्दा स्थानीय समुदायलाई विपद् जोखिम व्यवस्थापन र योजनाको औचित्यबारे जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

२.१.२ दफा २.१.१ बमोजिम सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा आवश्यकताअनुसार अनुसूची ५ बमोजिमका सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण औजारहरू (VCA Tools) को प्रयोग गर्नु पर्नेछ । सङ्कलित सूचना तथा तथ्याङ्कको विश्वसनीयता कायम गर्न जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, जिल्ला विकास समिति र नेपाल रेडक्रस सोसाइटीसँग भएका सूचना तथा तथ्याङ्कसँग भिडाएर यथार्थताको परीक्षण गर्नु पर्नेछ ।

२.२ सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण

२.२.१ दफा २.१ बमोजिम सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण प्रयोजनको लागि सङ्कलित तथ्याङ्कलाई अनुसूची ६ बमोजिम विश्लेषण गरी समुदाय एवं वडाको छुट्टाछुट्टै र नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिस्तरको एकीकृत सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण गर्नु पर्नेछ ।

२.२.२ उपदफा २.२.१ बमोजिम सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषणको आधारमा समुदाय, वडा र नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको अनुसूची ७ बमोजिम एकीकृत रूपको विपद् जोखिम पार्श्वचित्र तयार गर्नु पर्नेछ । यसरी तयार भएको पार्श्वचित्र नगरपालिका तथा गाउँ विकास पार्श्वचित्रमा समावेश गरी प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

चरण - ३ : स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा

३.१ जोखिम व्यवस्थापन क्रियाकलापको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण

विपद् जोखिम पार्श्वचित्रमा पहिचान भएका जोखिमको व्यवस्थापन गर्न समुदाय, वडा र नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति तहमा सञ्चालन गर्नु पर्ने क्रियाकलापहरूको पहिचान गरी अनुसूची ८ को ढाँचाबमोजिम प्राथमिकता निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

स्पष्टीकरण : क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण गर्दा सङ्कटासन्न समुदाय, गरिब, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, महिला, दलित तथा जनजातिसमेतको सहभागिता सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ ।

३.२ योजना तर्जुमा

३.२.१ समुदाय र वडा तहबाट प्राथमिकीकरण भएका विपद् जोखिम व्यवस्थापनका कार्यलाई एकीकृत गरी अनुसूची ९ (१३) बमोजिमको ढाँचामा स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको मस्यौदा तयार गर्नु पर्नेछ ।

३.२.२ कार्यदलबाट उपदफा ३.२.१ बमोजिम तयार भएको मस्यौदा योजनामाथि विस्तृत छलफल गर्न स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिले सबै क्षेत्र र वर्गको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी बृहत् कार्यशालाको आयोजना गर्नु पर्नेछ । कार्यशालाबाट प्राप्त पृष्ठपोषणसमेत समावेश गरी मस्यौदा योजनालाई अन्तिम रूप दिई नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

चरण - ४ : योजनाको स्वीकृति तथा कार्यान्वयन

४.१ योजनाको स्वीकृति :

स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिबाट तयार भएको स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनालाई नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी नगर तथा गाउँ परिषद्बाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।

४.२ बजेट व्यवस्था :

४.२.१ स्वीकृत योजनाले निर्धारण गरेका प्राथमिकता प्राप्त क्रियाकलाप सञ्चालनको लागि नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले आफ्नो क्षमताले भ्याएसम्म बजेट विनियोजन गर्नु पर्नेछ ।

४.२.२ योजना कार्यान्वयनको लागि नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, जिल्ला विकास समिति, विषयगत कार्यालय, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था तथा दातृ निकायसमेतको समन्वय र सहयोगमा बजेटको व्यवस्था गर्नेछ ।

४.२.३ स्वीकृत योजना कार्यान्वयनको लागि नेपाल सरकारबाट स्वीकृत “विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी विशिष्ट कार्यक्रम”मध्ये प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रम-चार (Flagship four): समुदायमा आधारित एकीकृत विपद् व्यवस्थापन योजनाबाट समेत बजेट परिचालनको व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।

४.३ योजना कार्यान्वयन :

- ४.३.१ नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले स्वीकृत विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिमार्फत् कार्यान्वयन गराउन प्राथमिकता दिनेछन् ।
- ४.३.२ स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिले स्वीकृत योजना विषयगत कार्यालय, समुदाय, सङ्घसंस्था तथा निजी क्षेत्र एवं समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समितिसमेतको सहयोग लिई कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

चरण - ५ : अनुगमन, मूल्याङ्कन र पुनरावलोकन

५.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

- ५.१.१ नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्दा स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको समेत नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ ।
- ५.१.२ नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिमा गठित अनुगमन समितिले विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यक्रमको प्रभावकारिता समेत मूल्याङ्कन गरी आवश्यकताअनुसार नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिलाई सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।
- ५.१.३ विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी विशिष्ट कार्यक्रम (Flagship Programme) बाट नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि स्वीकृत गरिएका अनुगमन सूचकहरूबमोजिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ ।
- ५.१.४ विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्ने संस्थाहरूले आफ्नो अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन सम्बन्धित निकाय, स्थानीय निकाय र स्थानीय विकास मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

५.२ योजनाको पुनरावलोकन तथा अध्यावधिक

- ५.२.१ नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको कुनै पनि क्षेत्रमा उत्पन्न विपद्ले सङ्कटासन्नता, क्षमता र जोखिममा पारेको परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्न प्रत्येक वर्ष योजनाको पुनरावलोकन गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा योजना तयार गर्नु पर्नेछ ।
- ५.२.२ विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन प्रत्येक पाँच वर्षमा योजनाको बृहत् पुनरावलोकन गरी अध्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

भाग -४ : विविध

४.१. स्थानीय विकास मन्त्रालयको जिम्मेवारी :

- (क) विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रमलाई विकासका नीति, योजना र कार्यक्रममा मूलप्रवाहीकरण गर्न आवश्यक पहल गर्नु पर्नेछ ।
- (ख) जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका, गाउँ विकास समिति तथा समुदाय तहको विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गरी लागू गर्न आवश्यक पर्ने हातेपुस्तिकाहरू (Manuals) तयार गर्न सक्नेछ ।
- (ग) विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित निकायमा बजेट विनियोजनको व्यवस्था मिलाउन समन्वय गर्न सक्नेछ ।
- (घ) विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय निकायमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय निकायलाई उत्प्रेरित गर्नु पर्नेछ ।
- (ङ) कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ ।

४.२. जिल्ला विकास समितिको जिम्मेवारी :

- (क) नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिमा कार्यरत कर्मचारी तथा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूलाई विपद् जोखिम व्यवस्थापन (Disaster Risk Management) सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।
- (ख) विपद् जोखिम व्यवस्थापनको क्षेत्रमा जिल्लामा कार्य गर्ने विभिन्न सङ्घसंस्था र सो अन्तरगत रहेका दक्ष जनशक्ति तथा स्वतन्त्र विज्ञहरूको समूह (Roster) तयार गर्नु पर्नेछ ।
- (ग) जिल्लाको वार्षिक तथा आवधिक योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।
- (घ) नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति स्तरीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिहरूलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्नेछ ।
- (ङ) जिल्लामा सञ्चालित विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ ।
- (च) जिल्लामा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यमा संलग्न गैसरकारी सङ्घसंस्था तथा निजी क्षेत्रको कार्यक्रममा आवश्यकताअनुसार समन्वय, सहजीकरण तथा सहकार्य गर्नु पर्नेछ ।

४.३. नगरपालिकाको विशेष जिम्मेवारी :

- (क) नगरपालिकाका सङ्कटासन्न वडा र आवास क्षेत्रको विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न आर्थिक एवं प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (ख) स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको कार्यान्वयन र समुदायको क्षमता अभिवृद्धिका लागि क्षमता विकास कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।
- (ग) विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने क्रममा आवश्यकताअनुसार अन्य स्थानीय निकायसँग समेत समन्वय गर्नु पर्नेछ ।
- (घ) सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति (Community Disaster Management Committee, CDMC) लाई गाउँ विकास समितिमा सूचीकरण गरी वार्षिक रूपमा नवीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
- (ङ) विपद् जोखिम व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरूलाई गाउँ विकास समितिको वार्षिक तथा आवधिक योजनामा प्राथमिकताका साथ समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

४.४. गाउँ विकास समितिका विशेष जिम्मेवारी :

- (क) गाउँ विकास समितिअन्तरगतका सङ्कटासन्न समुदाय तथा वडामा विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न आर्थिक एवं प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

- (ख) स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको कार्यान्वयन र समुदायको क्षमता अभिवृद्धिका लागि क्षमता विकास कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।
- (ग) विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने क्रममा आवश्यकताअनुसार अन्य स्थानीय निकायसँग समेत समन्वय गर्नु पर्नेछ ।
- (घ) सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति (Community Disaster Management Committee, CDMC) लाई गाउँ विकास समितिमा सूचीकरण गरी वार्षिक रूपमा नवीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
- (ङ) विपद् जोखिम व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरूलाई गाउँ विकास समितिको वार्षिक तथा आवधिक योजनामा प्राथमिकताका साथ समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

४.५ योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन एवं समन्वय :

- ४.५.१ विषयगत मन्त्रालय तथा निकाय, विकास साभेदार सङ्घसंस्था, निजी क्षेत्र, सञ्चारजगत तथा नागरिक समाजसँग सहकार्य गरी विशेष उद्देश्य हासिल गर्नका लागि भएको सम्झौतावमोजिम कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न गराउन यस निर्देशिकाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।
- ४.५.२ यस निर्देशिकामा भएका मूलभूत सिद्धान्तको पालना हुने गरी कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नु गराउनु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।
- ४.५.३ स्थानीय तहमा तर्जुमा तथा कार्यान्वयन हुने विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी सबै कार्यक्रमलाई स्थानीय निकायको विकास योजनाको परिपूरक हुने गरी सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।
- ४.५.४ स्थानीय तहमा सञ्चालन हुने विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी सम्पूर्ण योजना तथा कार्यक्रमहरू सम्बन्धित सबै सरोकारवाला निकाय, सङ्घसंस्था तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरूले समेत यसै निर्देशिकावमोजिम सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

४.६ थपघट र हेरफेर :

यस निर्देशिका कार्यान्वयनका क्रममा कुनै बाधा अडचन आइपरेमा त्यस्तो बाधा अडचन फुकाउने प्रयोजनका लागि मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार व्याख्या, थपघट, संशोधन वा हेरफेर गर्न सक्नेछ ।

४.७ खारेजी र बचाउ :

- ४.७.१ यस निर्देशिका लागू हुनुपूर्व विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी स्वीकृत तथा कार्यान्वयन भएका योजना तथा कार्यक्रम यसै निर्देशिकावमोजिम सञ्चालन भएको मानिनेछ ।
- ४.७.२ यस निर्देशिकामा उल्लिखित प्रावधानहरू स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ तथा स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ सँग बाभिएमा बाभिएको हदसम्म स्वतः अमान्य हुनेछन् ।

अनुसूची-१

(दफा १.२ सँग सम्बन्धित)

स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको संरचना, काम, कर्तव्य तथा अधिकार

१.१ स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको गठन

क्र. सं.	प्रतिनिधित्व	पद	कैफियत
१.	नगरपालिका/गाउँ विकास समिति प्रमुख	अध्यक्ष	नोट : स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको गठन गर्दा नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिले समितिको संरचनामा आवश्यकताअनुसार परिमार्जन गर्न सक्नेछन् ।
२	वडाअध्यक्षमध्येबाट नगर/गाउँ परिषद्ले मनोनयन गरेका तीनजना वडाध्यक्ष	सदस्य	
३	विपद् परेका वडाको वडाध्यक्ष	सदस्य	
४	वडासदस्यहरूमध्येबाट नगर/गाउँ परिषद्ले मनोनयन गरेका दुईजना वडासदस्यहरू	सदस्य	
५	राष्ट्रियस्तरका राजनीतिक दलका नगरपालिका/गाउँ विकास समिति समितिस्तरीय प्रतिनिधि	सदस्य	
६	नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, स्थानीय गैरसरकारी संस्था, सामुदायिक संस्था, सामाजिक सङ्घसंस्था वा प्रतिष्ठित समाजसेवीमध्ये नगर/गाउँ परिषद्ले मनोनित गरेका चारजना (यसमा महिला र दलित अनिवार्य रूपमा हुनु पर्नेछ)	सदस्य	
७	स्थानीयस्तरमा उपलब्ध विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी विज्ञमध्ये नगर/गाउँपरिषद्ले मनोनयन गरेका दुई जना	सदस्य	
८	नगरपालिकाका कार्यकारी प्रमुख/गाउँ विकास समितिका सचिव	सदस्य सचिव	

१.२ स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको काम कर्तव्य तथा अधिकार

विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीतिले समेत स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको काम कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गरेको छ। सो अनुसारसमेत स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको काम कर्तव्य र अधिकार निम्नअनुसार हुनेछ :

- नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति क्षेत्रको विपद् व्यवस्थापन योजना तर्जुमा कार्यान्वयन र अनुगमन गर्नु,
- जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति र गाउँस्तरमा गठन हुने विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्य समिति तथा उपसमितिलाई सहयोग पुऱ्याउनु,
- नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिस्तरका कर्मचारी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि तथा राजनीतिक दलका प्रतिनिधिलाई विपद्सम्बन्धी तालिम, प्रशिक्षण दिने वा दिने व्यवस्था मिलाउनु,
- विपद् व्यवस्थापनका लागि गाउँस्तरीय विपद् व्यवस्थापन कोषको स्थाना र सञ्चालनको व्यवस्था मिलाउनु,
- विपद् व्यवस्थापनको लागि वार्षिक बजेट छुट्याउनु,
- विपद्को अवस्थामा वा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका गतिविधिमा बजेट परिचालन तत्कालै हुने व्यवस्था मिलाउनु,
- नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिका भौतिक संरचना निर्माण प्रक्रियामा सरकार तथा जिल्ला स्तरबाट लागू भएका नीतिनिर्देशन कार्यान्वयन गर्नु, गराउनु,
- सबै सरोकारवालाको सहभागितामा विपद् व्यवस्थापन योजना, आपत्कालीन कार्ययोजना, पुनःस्थापना तथा पुनर्निर्माण योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ,
- विपद् प्रभावित क्षेत्रमा उद्धार, राहतको व्यवस्था गर्नु,
- नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिका लागि विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी आवश्यक दस्तावेज तयार गर्नु,
- विपद्बाट विस्थापित समुदायलाई पुनःस्थापन गर्न जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिलाई सघाउनु,

- नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिस्तरको प्रकोप जोखिम नक्सा बनाउने,
- विकास निर्माणका योजनामा विपद् व्यवस्थापन र जोखिम न्यूनीकरणका अवधारणालाई मूलप्रवाहीकरण गर्नु पर्नेछ, गराउने तथा त्यससँग सम्बद्ध कार्य गर्नु पर्नेछ,
- सामुदायिक प्रकोप व्यवस्थापन समितिहरूलाई नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिमा आवद्ध गराई तिनको सूची कायम गरी समितिहरूका कार्यक्रमलाई सघाउने,
- विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी जनचेतना तथा क्षमता अभिवृद्धिका कार्य गर्ने, गराउने,
- विपद् व्यवस्थापन प्रक्रियालाई समावेशी र सहभागितामूलक बनाउन निम्नअनुसारका अन्तर्निहित सक्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राख्ने प्रत्याभूति गर्नु पर्नेछे :
 - लैङ्गिक समानता,
 - सामाजिक समावेशीकरण,
 - आपङ्गता तथा सीमान्तीकृत समुदायको पहुँच,
 - जीविकोपार्जनका वैकल्पिक क्षेत्रको पहिचान र पछाडि पारिएका वर्गको पहुँच,
 - प्रभावित समुदायको मानवअधिकारको संरक्षण,
 - प्रतिकार्यमा न्यूनतम मापदण्डको सुनिश्चितता ।
- स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन तथा प्रचलित नेपाल कानुनमोजिम सरकार, जिल्ला दैवी प्रकोप तथा उद्धारसमिति, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था र दातृ निकायसँग समन्वय गरी विपद् व्यवस्थापनका लागि आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

स्रोत : विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०६६, नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय, अनुसूची ८ ।

अनुसूची-२
(दफा १.३ सँग सम्बन्धित)

योजना तर्जुमा कार्यदलको काम, कर्तव्य तथा अधिकार

१. योजना तर्जुमा प्रक्रियामा जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, जिल्ला विकास समिति र विषयगत कार्यालय, नगरपालिका, गाउँ विकास समिति, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिसहित अन्य सरोकारवाला र निकायसँग नियमित समन्वय गरी सुझाव लिने ।
२. नगरपालिका एवं गाउँ विकास समिति तथा वडास्तरमा सञ्चालन गरिने सहभागितामूलक सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषणका लागि तथ्याङ्क तथा सूचना सङ्कलन गरी विश्लेषण गर्ने ।
३. जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, जिल्ला विकास समिति र विषयगत कार्यालय, नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिका दस्तावेजहरू अध्ययन गरी आवश्यक द्वितीय सूचना सङ्कलन, परीक्षण र विश्लेषण गर्ने ।
४. स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्न अपनाइने प्रक्रिया र विधिबाट प्राप्त सूचना र तथ्याङ्कको आधारमा समुदाय, वडा र नगरपालिका एवं गाविसको विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने ।
५. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको हरेक चरणमा विपद् प्रभावित तथा सङ्कटासन्न समुदायका प्रतिनिधि, महिला, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, तथा सबै जातजाति र वर्गको प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गराउने ।
६. समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समिति तथा पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि आवश्यक ठानिएका कार्यदलहरू गठन गर्न सहजीकरण गर्ने ।
७. जिम्मेवारीसहितको कार्यतालिका तयार गरी आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरेर स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने ।
८. सबै प्रक्रिया र विधि पूरा गरी तयार भएको स्थानीय विपद् व्यवस्थापन योजना स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिसमक्ष पेश गर्ने ।

अनुसूची-३
(दफा १.४.१ सँग सम्बन्धित)

सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन र सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण तालिमको विषयवस्तु

समय तालिका :

सेसन	कार्यक्रम	समय
पहिलो दिन		
०	सहभागी आगमन/दर्ता	०
१	तालिमको उद्देश्य, सहभागीबीच परिचय, तालिमका नियम र समूह निर्माण	१ घण्टा
२	विपद् व्यवस्थापनमा प्रयोग हुने शब्दावली	१:३० घण्टा
३	प्रकोपको परिचय, प्रकार, कारण र प्रभाव	१:३० घण्टा
४	विपद् व्यवस्थापन : आवश्यकता तथा महत्व र विपद् व्यवस्थापन चक्र	१:३० घण्टा
५	विपद् जोखिम व्यवस्थापन (विपद् पूर्व तथा विपद्छि)	१:३० घण्टा
दोस्रो दिन		
६	सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन : परिभाषा, इतिहास र आवश्यकता	१:३० घण्टा
७	समुदायमा आधारित अवधारणा, सामाजिक समावेशीकरणका लागि अन्तरनिहित सवाल	१:३० घण्टा
८	समुदायमा आधारित विपद् जोखिम व्यवस्थापनका प्रक्रिया	१:३० घण्टा
९	समुदायमा आधारित विपद् जोखिम व्यवस्थापनका औजार तथा विधिहरू	१:३० घण्टा
१०	स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना, उद्देश्य, महत्व र तर्जुमा प्रक्रिया	१:०० घण्टा
तेस्रो दिन		
११	सङ्कटासन्नता, क्षमता र जोखिम विश्लेषणको अवधारणा, प्रक्रियाबारे जानकारी	१:३० घण्टा
१२	सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषणका औजार र तिनको प्रयोगविधि	३:०० घण्टा
१३	समुदाय तथा वडातहका सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	१ घण्टा
१४	सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण प्रतिवेदनको ढाँचाबारे छलफल	१ घण्टा
१५	स्थलगत कार्य तथा अभ्यासबारे छलफल र तयारी	३० मिनेट
चौथो दिन		
०	सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषणका लागि कार्यक्षेत्र प्रस्थान	१ घण्टा
१६	औजारको प्रयोग विधिबारे समूहमा अभ्यास प्रकोपको सूचीकरण र स्तरीकरण, प्रकोप पात्रोको तयारी, विपद्को ऐतिहासिक समयरेखा तयारी, सामाजिक नक्सा तयारी, समस्या वृक्ष विश्लेषण, धरातलीय हिँडाइ, संस्थागत विश्लेषण वा रोटी चित्र, लक्षित समूह छलफल, गतिशीलता नक्सा, प्रत्यक्ष अवलोकन	७ घण्टा
पचौँ दिन		
२	अभ्यासको नतिजा लेखन र प्रतिवेदन तयारी समूह कार्य	४ घण्टा
३	प्रतिवेदन प्रस्तुती तथा छलफल र सहमती	३ घण्टा
४	कार्ययोजना तयारी र समापन ।	३० मिनेट

स्रोत : नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन तालिम निर्देशिका तथा सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण औजार र अक्सफाम, एक्सनएड र अन्य संस्थाका सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण हाते पुस्तिकाहरूबाट परिमार्जनसहित एकीकृत रूपमा तयार गरिएको ।

नोट : उपरोक्त समयतालिका तथा तालिम सेसन आवश्यकताअनुसार थपघट वा परिमार्जन गर्न सकिनेछ ।

अनुसूची -४
(दफा २.१.१ सँग सम्बन्धित)

विपद्का कारण र क्षतिको विवरण (विगत २५ वर्ष र पछिल्लो ५ वर्षको) :

गाउँ विकास समिति/नगरपालिका :

वडा :

समुदाय :

प्रकोप :

क्र. सं.	क्षतिको विवरण	अघिल्लो २५ वर्षको	पछिल्लो पाँच वर्षको						पुष्ट्याइँका विधि
			५	४	३	२	१	जम्मा	
१	मानवीय क्षति (मृत्यु) सङ्ख्या								
	बिरामी/घाइते								
२	प्रभावित परिवार सङ्ख्या								
३	पूर्णक्षति भएका घर सङ्ख्या								
४	क्षति भएको जम्मा सम्पत्ति रु.								
४.१	क्षति भएको व्यक्तिगत धनमाल (रु. हजारमा)								
४.२	पुल								
४.३	बाटो/सडक								
४.४	विद्यालय								
४.५	स्वास्थ्य चौकी								
४.६	सामुदायिक भवन								
४.७	क्षति भएको बाली (रु. हजारमा)								
४.८	क्षति भएको घरपालुवा पशु सङ्ख्या								
	गाई								
	भैँसी								
	खसी तथा बाख्रा								
	अन्य (खुलाउने)								
५	खेतीयोग्य जमिनको क्षति (विगाहा वा रोपनी)								
६	विपद्बाट परेको सामाजिक प्रभाव								
६.१	विपद्मा परी मानिस हराएको								
६.२	विपद्का कारण भएका महिला हिंसा								
६.३	विपद्पछि लुटपाट, हिंसा र अन्य सामाजिक अपराध								
६.४	विपद्का कारण सामुदायिक संस्थाको निष्क्रियता								

नोट : सूचना सङ्कलन गर्दा हरेक प्रकोपको लागि अलग-अलग फारम प्रयोग गर्नुपर्छ ।

अनुसूची-५

(दफा २.१.२ सँग सम्बन्धित)

सङ्कटासन्नता र क्षमता विश्लेषण औजारहरू

१. प्रकोप नक्साङ्कन तथा स्तरीकरण :

समुदाय तथा गाउँमा हुने विपद्जन्य घटना र जनधनको क्षतिका आधारमा प्रकोपको सूची तयार गरी बढी क्षतिकारक प्रकोपको स्तरीकरण गर्नु पर्नेछ । समुदाय र वडाका अलग अलग सूचीलाई एकीकरण गरेर नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिभित्र हुने प्रकोपको सूची र स्तर निर्धारण गर्न निम्नअनुसारको तालिका प्रयोग गर्नु पर्छ :

प्रकोप	पहिरो	बाढी	आगलागी	हुरीबतास	महामारी	भूकम्प	हिमताल विष्फोट	शीतलहर	जनावर आतङ्क
पहिरो									
बाढी									
आगलागी									
हुरीबतास									
महामारी									
भूकम्प									
हिमताल विष्फोट									
शीतलहर									
जनावर आतङ्क									
जम्मा अङ्क									
स्तर									

२. प्रकोप पात्रो :

समुदाय वडा हुँदै नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिभित्र कुन समयमा कुन प्रकोप हुन्छ भनेर पत्ता लगाई त्यसको समयरेखा तयार गर्नु पर्छ जसलाई प्रकोप पात्रो भनिन्छ । यसको लागि निम्नअनुसारको तालिका तयार गर्नु पर्छ :

प्रकोप	वैशाख	जेठ	असार	साउन	भदौ	असोज	कात्तिक	मङ्सिर	पुस	माघ	फागुन	चैत
बाढी												
पहिरो												
आगलागी												
हुरीबतास												
महामारी												
भूकम्प												
हिमताल विष्फोट												
शीतलहर												
जनावर आतङ्क												
जम्मा												
स्तरीकरण												

३. ऐतिहासिक समय रेखा :

समुदाय र नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिभित्र विगतमा कुन प्रकोपबाट कस्तो विपत्ति परेको थियो भन्ने जानकारी लिन विपद्को ऐतिहासिक समयरेखा तयार गरिन्छ । यसबाट प्रकोपको दोहोरिने अवस्था, त्यसले पुऱ्याउने क्षति तथा प्रभावको बारेमा जानकारी मिल्छ र विपद् जोखिम व्यवस्थापनका क्रियाकलाप र कार्यसमय निर्धारण गर्ने आधार बनाउन

सहयोग मिल्छ । अनुसूची-४ को सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने फारमलाई आधार मानेर समुदायमा विस्तृत छलफल गरी विपद्को ऐतिहासिक समयरेखा पत्ता लगाउनु पर्छ । यसको लागि निम्नअनुसारको फारम प्रयोग गर्नु पर्छ :

प्रकोपको प्रकार :		
क्र. सं.	वर्ष	क्षतिको विवरण (मृत्यु, घाइते, क्षति ग्रस्त घर, बालीनाली, प्रभावित परिवार, विस्थापित परिवार, क्षति भएको भौतिक सम्पत्ति र क्षतिग्रस्त खेतीयोग्य भूमि अन्य सामाजिक प्रभाव)
१		
...		

४. सामाजिक स्रोत नक्साङ्कन र सङ्कटासन्नता तथा क्षमता पहिचान :

समुदायमा रहेको सङ्कटासन्नता र क्षमता पहिचान गर्न समुदायभित्र रहेका प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक सम्पदा, साधन, स्रोत आदि उल्लेख भएको सामाजिक नक्सा तयार गरी विश्लेषण गर्ने महत्वपूर्ण विधि हो । समुदायका प्रतिनिधिको प्रत्यक्ष सहभागितामा तयार हुने नक्सामा समुदायको अवस्थिति, खोला तथा नदीनाला, पोखरी, खेतीयोग्य जमिन, बाटो तथा सडक सञ्जालहरू, सामुदायिक भवनहरू, विद्यालय, स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरू, वनजङ्गल, नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति भवन, विजुली, सुरक्षित आश्रय स्थलहरू वा आश्रयस्थलका लागि उपयुक्त क्षेत्र, खानेपानी, सरसफाइको अवस्था स्पष्ट रूपमा देखिनेगरी तयार गर्नु पर्छ । यस विधिबाट प्राप्त सूचनाका आधारमा समुदाय र वडाको सम्पन्नता तथा सङ्कटासन्नता स्तरीकरण निम्नअनुसार गर्नु पर्नेछ :

क. समुदायको सम्पन्नता स्तरीकरण

नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति :

वडा नं.: समुदायको नाम :

क्र. सं.	घरमूलीको नाम	सम्पन्नता स्तरीकरण (घरधुरी सङ्ख्या)				पुष्टचाई
		अति विपन्न	विपन्न	मध्यम	सम्पन्न	
१						
...						

ख. वडा सम्पन्नता स्तरीकरण

प्रत्येक वडाका बस्तीको सम्पन्नता स्तरीकरणको एकीकृत तथ्याङ्कको आधारमा वडाको सम्पन्नता स्तरीकरण गर्नु पर्छ ।

नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति :

वडा नं.

वडा	सम्पन्नता स्तरीकरण (घरधुरी सङ्ख्या)				कैफियत
	अति विपन्न	विपन्न	मध्यम	सम्पन्न	
१					
...					

ग. सम्पन्नता स्तरीकरणका सूचक :

- **अति विपन्न परिवार** : आफ्नो उत्पादनले ३ महिनाभन्दा कम खान पुग्ने, बेरोजगार, ज्याला मजदुरी गर्नु पर्ने, कच्ची वा भुप्रो घरमा बसोबास गर्न बाध्य परिवार ।
- **विपन्न परिवार** : आफ्नो उत्पादनले ६ महिनासम्म खान पुग्ने, सामान्य नोकरी भएको, मध्यम खालको घर भएको परिवार ।
- **मध्यम परिवार** : आफ्नो उत्पादनले ९ महिनासम्म खान पुग्ने, अधिकृत तह भन्दा सानो जागिर भएको, मध्यम खालको घर भएको ।
- **सम्पन्न परिवार** : आफ्नो उत्पादनले पूरै वर्ष खान पुग्नेआम्दानी गर्न सक्ने, यापार वा उद्योग भएको, अधिकृत तह वा सोभन्दा उच्चतहको नोकरी भएको वा पेन्सन प्राप्त गर्ने, अर्धक्की वा पक्की घर भएको ।

घ. समुदायको पारिवारिक सङ्कटासन्नता स्तरीकरण

जोखिमको अवस्था (परिवार)	उच्च (.....)			मध्यम (.....)			न्यून (.....)		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
उमेरगत जनसङ्ख्या									
०-५ वर्ष									
६-१२ वर्ष									
१३-१९ वर्ष									
२०-५९ वर्ष									
६० वर्ष माथि									
अपाङ्गता भएका व्यक्ति									
गर्भवती महिला									
बच्चालाई दूध खुवाउने महिला									
कुपोषित बालबालिका (५ वर्ष मुनिका)									
कुपोषित बालबालिका (५ देखि १२ वर्ष)									
जम्मा									

नोट- प्रत्येक समुदायका लागि अलग छुट्टा छुट्टै तालिका प्रयोग गर्नु पर्नेछ ।

५. समस्या वृक्ष विश्लेषण :

समुदायमा विपद्सम्बन्धी विद्यमान समस्याको उत्पत्ति, त्यसको कारण र प्रभाव विश्लेषण गर्न समस्या वृक्ष औजारको विधि प्रयोग गरिन्छ । यस विधिअन्तर्गत वृक्षको काण्डले समस्या, जराहरूले कारण र हाँगा तथा पातहरूले प्रभावको प्रतिनिधित्व गरेको मानी वास्तविकता पहिचान गरिन्छ । विपद्जन्य जोखिम व्यवस्थापन गर्न समस्याको मूलकारण पत्ता लगाउन यो औजारको प्रयोग हुन्छ । यस विधिबाट प्राप्त नतिजालाई निम्नअनुसार सूचीकरण गर्नु पर्छ :

क्र. सं.	समस्या	समस्याको मूल कारण	समुदायमा परेको प्रभाव	कैफियत
१				
..				

६. धरातलीय हिँडाइ :

सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषणका क्रममा सामाजिक नक्सा र समस्या वृक्ष विश्लेषणका नतिजाको पुनरावलोकन गर्नसमेत यो औजार प्रयोग हुन्छ । सङ्कटासन्नतायुक्त र सुरक्षित स्थान, भौगोलिक, सामाजिक संरचना, प्रकोपका घटनाबाट विगतमा भएको क्षतिको आँकलन, विपद् जोखिम व्यवस्थापनका अवसर र चुनौतीजस्ता विषयको अध्ययन गरिन्छ । धरातलीय हिँडाइका क्रममा प्राप्त नतिजालाई अन्या औजारको प्रयोगबाट प्राप्त नतिजालाई परीक्षणसमेत गर्न निम्नअनुसारको ढाँचामा सूचीकरण गर्नु पर्छ :

क्र. सं.	हिँडाइ-क्षेत्र (वडा, समुदाय, स्थान विशेष)	प्रमुख समस्या वा सङ्कटासन्नता	समस्याको कारक	उपलब्ध क्षमता	सङ्कटासन्नता र क्षमताबीच अन्तर वा खाडल	प्रभाव
१						
..						

७. संस्थागत विश्लेषण वा रोटी चित्र :

विपद्को समयमा आवश्यक पर्ने सेवा, सुविधा, सुरक्षा उपलब्ध गराउने सरकारी निकाय वा सुरक्षा निकाय, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र अन्य मानवीय सेवा प्रदायक सङ्घसंस्था, वित्तीय संस्था, सहकारी, स्वास्थ्य सेवा केन्द्र आदिको उपलब्धता, पहुँच र सम्बन्धको विश्लेषण गरिन्छ। यो औजारले समुदायको सामाजिक सम्बन्ध र क्षमताको स्तर मापन गर्छ। यस औजारको प्रयोगबाट समुदायले विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सन्दर्भमा सहयोग प्राप्त गर्न सक्ने सामाजिक संस्थाको सूची निम्नअनुसार तयार गर्नु पर्छ :

क्र. सं.	कार्यालय सङ्घसंस्था	ठेगाना	पहुँचको अवस्था	भौगोलिक दूरी	प्राप्त हुन सक्ने सहयोगको क्षेत्र
१					
...					

९. गतिशिलता नक्सा :

समुदायका मानिसहरूको बाहिरी सङ्घसंस्था, राजनीतिक वा प्रशासनिक पहुँच, निर्णायक तहमा भएको प्रतिनिधित्व, बाह्य समाजसँगको सम्पर्क, आवत-जावतको अवस्था विश्लेषण गर्न यो औजारको प्रयोग गरिन्छ। विपद्का समयमा र योजनाबद्ध विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सन्दर्भमा प्राप्त गर्न सकिने सहयोगको क्षेत्र र क्षमता मापन गर्दा प्राप्त नतिजलाई निम्नअनुसार सूचीकृत गरी तलुनात्मक विश्लेषण गर्नु पर्छ :

समुदायको नाम र ठेगाना :

क्र. सं.	पहुँच कायम रहेका समुदायका व्यक्ति तथा समूहको नाम	पहुँच भएको निकाय वा संस्था	निकाय वा संस्थाको ठेगाना	प्राप्त हुन सक्ने सहयोग
१				
...				

१०. लक्षित समूह छलफल :

सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषणका विभिन्न औजारको प्रयोगबाट प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्कको पुनरावलोकन, अनुगमन वा परीक्षण र छुटेका विषय पत्ता लगाउन समुदायको सानो समूहमा छलफल गर्नु नै लक्षित समूह छलफल हो। समुदायका महिला, सिमान्तीकृत वर्ग, बूढापाका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, जनजातिसमेत सबै वर्गलाई समेटेर यसप्रकारको छलफल गर्नु पर्छ। यस्तो छलफलमा सबै सहभागीलाई समान रूपले आफ्ना विचार र भनाइ राख्न प्रोत्साहित गर्नु पर्छ। यस प्रक्रियाबाट प्राप्त सूचनालाई निम्नअनुसारको ढाँचामा सूचीकृत गर्नु पर्छ :

गाविस : वडा नं. समुदाय : समूह : महिला/अपाङ्गता/दलित आदि

क्र. सं.	समस्या	कारण	कारक तत्व	प्रभाव	सम्भावित समाधानका उपाय	कैफियत
१	विपद् र विपद्का सवाल					
२	जीविकोपार्जन तथा खाद्य सुरक्षा					
३	खानेपानी सरसफाइ महामारी तथा					

४	अन्य					
---	------	--	--	--	--	--

११. प्रत्यक्ष अवलोकन :

माथि उल्लेख भएका औजारको प्रयोगबाट प्राप्त नतिजालाई पुनरावलोकन तथा परीक्षणका लागि प्रत्यक्ष अवलोकन विधि प्रयोविधि अपनाइन्छ । सङ्कटासन्न क्षेत्र, समुदाय, प्राकृतिक स्रोत तथा साधन, भौतिक संरचना, सार्वजनिक सम्पत्ति तथा जोखिम व्यवस्थापनका लागि गर्नु पर्ने कामको सही पहिचान गर्न यस औजारको प्रयोग गर्नु पर्छ । अवलोकनका क्रममा प्राप्त नतिजालाई निम्न ढाँचामा सूचीकृत गरी विश्लेषण गर्नु पर्नेछ :

क्र. सं.	अवलोकन गरिएको स्थान	विपद्को प्रमुख समस्या	उपलब्ध क्षमता	समुदायका आवश्यकता
१				
...				

१२. ध्यान दिनु पर्ने विषय :

माथि उल्लिखित सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषणका औजार (VCA tools) हरू प्रयोग गरी सूचना सङ्कलन गर्दा निम्न विषयमा विशेष ध्यान दिनु पर्छ :

- क. समुदायका सङ्कटासन्न वर्गहरू, महिला, दलित, जनजाति, वृद्धवृद्धा, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, समुदायमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ ।
- ख. विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा दैनिक जीवनयापनका सन्दर्भमा उपयोग हुने निम्न पाँच प्रकारका पूँजीको उपलब्धता तथा उपयोगको शूक्ष्म विश्लेषण गर्नु पर्नेछ :
 - **सामाजिक पूँजी** : जातजाति, बसोवासको अवस्था, लिंग, समूहहरू, नेतृत्व, सङ्घसंगठन र सदस्यता, सामाजिक मेलमिलाप, आपसी सर-सहयोग, आदि ।
 - **मानवीय पूँजी** : ज्ञान र सीप तथा विशेष दक्षता भएका व्यक्तिहरू, शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषण, पारिवारिक आकार, रोजगारी र यसको अवसर आदि ।
 - **प्राकृतिक पूँजी** : जमिन र यसको प्रकार, जमिन बचावटको तौरतिरका (बाढी र पहिरोको रोकथाम गरेर, वृक्षारोपण गरेर, आदि), उत्पादनको अवस्था (अन्नवाली, नगदेवाली, तरकारी र अन्य), जलस्रोत, वनले ढाकेको क्षेत्र, आदि ।
 - **भौतिक पूँजी** : सडक, यातायात, पुलपुलेसा, बजार, होटल, विद्यालय, कृषि र पशु सेवा केन्द्र, सुरक्षा चौकी, पूर्वचेतावति प्रणाली, उद्धार र राहत सामग्रीहरूको पर्याप्तता, आवास घर, चर्पी, खानेपानीको अवस्था, सिंचाइ, विद्युत र संचार सेवा, घरहरूको भौतिक अवस्था, गोबर ग्यास आदि ।
 - **वित्तीय पूँजी** : नगद, जिन्सी, कृषि, पशुपालन, पेन्सन, वैदेशिक रोजगार, बचत तथा ऋण समूह, सहकारी, स्थानीय स्रोत साधनहरू आदि ।

अनुसूची-६

(दफा २.२.१ सँग सम्बन्धित)

समुदाय तथा वडाहरूको सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण

क. सङ्कटासन्नता स्तरीकरण : विगतको क्षति विश्लेषण गरी त्यवाट प्राप्त अङ्कभारलाई जोडेर समुदाय र वडाको उच्च, मध्यम र न्यून गरी तीन वर्गमा निम्नअनुसार सङ्कटासन्नता स्तरीकरण गर्नु पर्नेछ :

नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति : विपद् :
.....

वडा नं.	मानवीय क्षति (२५ प्रतिशत अङ्कभार)	प्रभावित परिवार (१५ प्रतिशत अङ्कभार)	घरको क्षति (१५ प्रतिशत अङ्कभार)	आर्थिक क्षति (१५ प्रतिशत अङ्कभार)	खेतीयोग्य भूमि क्षति (१५ प्रतिशत अङ्कभार)	सामाजिक क्षति (१५ प्रतिशत अङ्कभार)	कूल अङ्कभार (१०० प्रतिशत अङ्कभार)	सङ्कटा-सन्नता स्तरीकरण
१								
.....								

ख. सङ्कटासन्नता स्तरीकरण अङ्कभार आधार

क्र. सं.	जोखिममा रहेका तत्व	क्षतिको सूचक	अङ्कभार	प्राप्ताङ्क	वर्गीकरण मापन भार
१	मानवीय मृत्यु	०-१ जना	१	०.०४२	२५ प्रतिशत
		२-३ जना	२	०.०८३	
		४-५ जना	३	०.१२५	
		६ भन्दा माथि	४	०.१६७	
२	प्रभावित परिवार	५० परिवार	१	०.०२५	१५ प्रतिशत
		५१-१०० परिवार	२	०.०५०	
		१०१-३०० परिवार	३	०.०७५	
		३०१ परिवार भन्दा माथि	४	०.०९९	
३	क्षतिग्रस्त घर	०-५ घर	१	०.०२५	१५ प्रतिशत
		६-१५ घर	२	०.०५०	
		१६-५० घर	३	०.०७५	
		५० भन्दा बढी घर	४	०.०९९	
४	आर्थिक क्षति	५ लाख रुपैयाँसम्म	१	०.०२५	१५ प्रतिशत
		५ लाख १ रुपैयाँदेखि १५ लाख रुपैयाँसम्म	२	०.०५०	
		१५ लाख १ रुपैयाँदेखि २५ लाख रुपैयाँसम्म	३	०.०७५	
		२५ लाख रुपैयाँभन्दा बढीका लागि	४	०.०९९	
५	खेतीयोग्य जमिन कटान	पाँच बिगाहासम्मका लागि	१	०.०२५	१५ प्रतिशत
		पाँच बिगाहादेखि १० बिगाहासम्म	२	०.०५०	
		दस बिगाहादेखि २० बिगाहासम्म	३	०.०७५	
		२० बिगाहाभन्दा माथि	४	०.०९९	
६	सामाजिक प्रभाव				१५ प्रतिशत
६.१		मानिस हराएमा	१	०.०२५	

६.२		महिला हिंसा भएमा	१	०.०२५	
६.३		लुटपाट, हिंसा र अन्य सामाजिक अपराध	१	०.०२५	
६.४		सामुदायिक संस्था निस्कृय भएमा	१	०.०२५	
		जम्मा			

स्रोत : जिल्ला विपद् व्यवस्थापन योजना, नवलपरासी, २०६६ बाट परिमार्जन गरिएको ।

स्पष्टीकरण : उल्लिखित तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा ६ भागमा विभाजित क्षतिको स्तरअनुसार अङ्क दिने र प्राप्त अङ्कलाई ६ ले भागा गरी प्रतिशतले गुणन गरी १०० ले भागा गरी निस्क्रेको मान नै अङ्कभार हुनेछ । जस्तै माथि नं. १ मा यदी एक जना मानिसको मृत्यु भएको भए त्यसमा १ अङ्क दिइन्छ । सो अङ्कलाई ६ ले भाग गरी २५ ले गुणन गरेर १०० ले भागा गर्नु भने ०.०४१७ मान निस्कन्छ । उपोक्तमबोजिम तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा क्षतिको स्तरका आधारमा निम्नअनुसारको अङ्कभार कायम गरी स्तरीकरण गर्नु पर्नेछ :

क्र.सं	अङ्कभार	स्तर
१	०.७ देखि ०.७९ अङ्कभार	उच्च सङ्कटासन्न
२	०.६ देखि ०.६९ अङ्कभार	मध्यम सङ्कटासन्न
३	०.५९ भन्दा कम अङ्कभार	न्यून सङ्कटासन्न

स्रोत : जिल्ला विपद् व्यवस्थापन योजना, नवलपरासी, २०६६ बाट परिमार्जन गरिएको ।

अनुसूची-७

(दफा २.२.२ सँग सम्बन्धित)

सड्कटासन्नता, क्षमता तथा जोखिम विश्लेषण प्रतिवेदनको नमुना

१. नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको प्रमुख सड्कटासन्नता :

- जलवायु, हावापानी आदिको अवस्था र प्रभाव ।
- प्राकृतिक स्रोत साधन जस्तै जलसम्पदा, ताल, पोखरी, वन सम्पदा, खनिज सम्पदा आदि ।
- नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति भित्र भएर बग्ने खोलानाला तथा नदी तिजबाट पर्ने प्रभाव
- सडकको अवस्था कालोपत्रेकिमि, कच्ची मोटरबाटोकिमि, गोरेटोकिमि

१.४ भू-उपयोग : कृषि, वन, खेर गइरहेको, पानीले ढाकेको चरन, अवास आदि

२. जनसङ्ख्याको विवरण :

वडा नं.	घरघुरी विवरण				जनसङ्ख्या			अपाङ्गताको विवरण		अवस्था अनुसार जनसङ्ख्या		
	दलित	जनजाति	अन्य	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	किसिम	सङ्ख्या	५ वर्ष मुनिका	१२-१२ वर्षका बालबालिका	६० वर्ष माथिको जनसङ्ख्या
१												
.....												
९												
जम्मा												

३. प्रकोपका अवस्था : (अनुसूची ५ को १, २ र ३ बमोजिम प्रकोप पात्रो, प्रकोपको स्तरीकरण र प्रकोपको ऐतिहासिक समयरेखाबाट प्राप्त नतिजा लेख्ने)

४ स्रोतको उपलब्धता तथा पहुँच

नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति वा समुदायमा भएको क्षमता पत्ता लगाउन निम्नअनुसार फारम प्रयोग गर्नु पर्छ । यो फारम समुदायमा भएका स्रोतहरू सडकलन गर्दै नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको एकीकृत क्षमताको सूची तयार गर्नु पर्नेछ :

विवरण	नाम र रहेको स्थान (कहाँ)	सङ्ख्या (कति)	क्षमता	अवस्था	कैफियत
भौतिक स्रोत					
पुल					
सडक					
बाँध					
विद्यालय भवन					
मदरसा					
सुरक्षित आवास तथा स्थान					

सामुदायिक चर्पी					
सञ्चारका साधन					
यातायतका साधन					
पूर्वसूचना प्रणाली					
लाइफ ज्याकेट					
डुङ्गा					
मानवीय स्रोत					
आधारभूत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति					
जिल्ला विपद् प्रतिकार्य सम्बन्धी तालिम प्राप्त जनशक्ति					
पौडीबाज					
प्राथमिक उपचार तालिम प्राप्त					
ग्रामिण महिला स्वास्थ्य कार्यकर्ता					
कृषिसम्बन्धी तालिम प्राप्त					
शिक्षक					
कर्मचारी					
स्वयंसेवक					
सिकर्मी					
डकर्मी					
अन्य सीप (उल्लेख गर्नु पर्नेछ)					
सामाजिक स्रोत					
सामुदायिक भवन					
पाटी पौवा					
धारा					
मठ मन्दिर					
सामाजिक संरचना					
महिला घरमूली					
महिला/आमा समूह					
आयआर्जनमा सक्रिय महिला समूह					

निर्णय तहमा भएका महिला					
शैक्षिक अवस्था (म/पु)					
आर्थिक स्रोत					
व्यापार व्यवसाय					
उद्योग कलकारखाना					
नोकरी					
बचत समूह					
समूहको कोष रु					
आपत्कालीन कोष रु					
वैड्क तथा वित्तीय संस्था					
प्राकृतिक स्रोत					
खेतीयोग्य भूमि					
अन्य (उल्लेख गर्नु पर्नेछ)					
निजी ताल तलैया					
सार्वजनिक धारा					
कुवा					
नदीनाला					
ताल तथा पोखरी					
सिँचाइको साधन र स्रोत					
वनजङ्गल (हेक्टर वा रोपनी)					
खेर गइरहेको जमिन					
खेती गरिने मुख्य बाली	लगाउने समय	बाली थन्क्याउने समय	उत्पादन (मे. टन)	प्रयोग गरिने मल	बिउको उपलब्धता
धान					
मकै					
गहुँ					

नोट : १०,००० वर्ग मी वा २० रोपनी वा ३० कठ्ठा = १ हेक्टर

५. पार्श्वचित्र मूल अंश : अनुसूची ४ देखि ७ सम्मको विश्लेषणबाट प्राप्त परिणाम उल्लेख गरी आवश्यक देखिएका सुझाव प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ । पार्श्वचित्रको अन्तिममा विश्लेषणका सबै अनुसूचीहरु संलग्न गर्नु पर्नेछ ।

अनुसूची- ८

(दफा ३.१ सँग सम्बन्धित)

जोखिम व्यवस्थापन क्रियाकलापको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण

समुदाय हुँदै वडा र समग्र गाविसको सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विशेषणबाट प्राप्त नतिजाको आधारमा गाविसमा सञ्चालन गर्नु पर्ने विपद् जोखिम व्यवस्थापनका क्रियाकलाप पहिचान गरी सूचीकृत गर्दा तिनको प्राथमिकता निर्धारण गर्नु पर्नेछ । क्रियाकलापको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण (उच्च प्राथमिकता प्राप्त क्रियाकलापलाई १ नं.दिने) निम्नबमोजिमको ढाँचामा समुदायसमेत स्पष्ट हुनेगरी सूचीकृत गर्नु पर्नेछ :

वडा नं.	समुदायको नाम	प्रमुख जोखिम	क्रियाकलाप	प्राथमिकता नं.	पुष्टयाइँ
१					
..					

स्रोत र त्ययकि को प्रयोगलाई सबै स्थानमा मिलाएर राख्नु पर्ने HA

अनुसूची- ९

(दफा ३.२.१ सँग सम्बन्धित)

स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको ढाँचा

स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना (Local Disaster Risk Management Plan Template)

..... नगरपालिका/गाउँ विकास समिति

.....जिल्ला

तयार गरेको मिति :साल.....महिना

सन्देश : जिल्ला विकास समिति अधिकारीबाट कुनै सन्देश प्राप्त भए राख्ने ।

कृतज्ञता ज्ञापन : नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति प्रमुखबाट योजना तर्जुमा र यसको कार्यान्वयनबारे सहयोगीलाई धन्यवाद दिँदै आफ्नो भनाइ राख्ने ।

विषयसूची : योजनाको स्वरूपअनुसार विषयसूची तयार गरेर राख्ने ।

खण्ड - १ : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि : नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको छोटो र तथ्याङ्कीय परिचय दिने । परिचय दिँदा सङ्कटासन्नता, जोखिम र क्षमता विश्लेषण प्रतिवेदनलाई आधार मान्नु पर्नेछ ।

१.२ योजनाको उद्देश्य : यस योजनाको मूल र निर्दिष्ट उद्देश्य के हो त्यो उल्लेख गर्नु पर्नेछ । स्थानीय निकायको भौगोलिक सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक अवस्था अनुरूप योजनाको उद्देश्य निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

१.३ योजनाको आवश्यकता तथा महत्व : यो योजना किन तर्जुमा गर्नु परेको हो र यसले के गर्छ भन्ने कुरा निश्चित गरी लेख्ने ।

१.४ योजनाका सीमा : योजना तर्जुमा गर्दा अपनाइएको विधि, योजनाको प्रभावकारिता, आर्थिक स्रोतजस्ता के-कस्ता सीमा देखिएका छन् भन्ने कुरा छोटकरीमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ । यसले योजना कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि मार्ग प्रशस्त गर्नु पर्नेछ ।

१.५ योजना निर्माण प्रक्रिया विधि : योजना निर्माण प्रक्रियाबारे भाग २ मा भएको व्यवस्थामध्ये अपनाइएका प्रक्रियाबारे छोटकरीमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

१.७ योजना कार्यान्वयन रणनीति : योजनाले निर्धारण गरेका कार्यक्रम के-कसरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ, नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको वार्षिक कार्यक्रमअन्तर्गत बजेट व्यवस्था गरिनुको अलावा समुदाय, सरोकारवालाको परिचालन कसरी गरिन्छ भन्ने विषयलाई प्रष्ट पार्ने ।

१.८ योजनाको अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा पुनरावलोकन : यस निर्देशिकाको भाग २ को प्रक्रिया ४ मा उल्लेख भएअनुसार नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा पुनरावलोकन गर्नु पर्नेछ । योजनाको विस्तृत पुनरावलोकन र परिमार्जन ५ वर्षको अवधिमा गर्नु पर्नेछ ।

खण्ड - २ : प्रकोप, सङ्कटासन्नता, क्षमता र जोखिम विश्लेषण

२.१ प्रकोपको पहिचान तथा स्तरीकरण : नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिमा हुने प्रमुख प्रकोप के-के हुन् भनेर पहिचान र स्तरीकरण गरेर प्राप्त नतिजा लेख्ने ।

२.२ प्रकोप विश्लेषण : अनुसूची ५ मा उल्लेख भएका प्रकोप विश्लेषणका औजारहरू (सामाजिक स्रोत नक्साङ्कन र सङ्कटासन्नता तथा क्षमता पहिचान, समस्या वृक्ष विश्लेषण, धरातलीय हिँडाइ, संस्थागत विश्लेषण, लक्षित समूह छलफल, प्रत्यक्ष अवलोकन) को प्रयोगबाट गरिएको विश्लेषणको नतिजालाई संक्षिप्त रूपमा निम्न ढाँचामा लेख्नुपर्नेछ :

क्र. सं.	समस्या अथवा प्रकोप	कारण	कारक तत्व	प्रभाव	सम्भावित समाधानका उपाय
१					
..					

२.३ गाउँ तथा वडाको सङ्कटासन्नता स्तरीकरण : गाउँ, बस्ती, वडा नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिमा विगतमा के-कस्ता प्रकोपका घटना भएका थिए, तिनको सूची तयार गरी त्यसबाट भएको क्षतिको विवरण तयार गर्नु पर्नेछ । प्राप्त सूचनाको विश्लेषणबाट नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको कुन वडाको कुन बस्ती कुन प्रकोपका कारण कुन स्तरमा सङ्कटासन्न छ भन्ने पत्ता लाग्नेछ । यसै आधारमा विभिन्न प्रकोपका दृष्टिले समुदाय, वडा र त्यसका कति घरपरिवार सङ्कटासन्न छन् भनेर स्तरीकरण गर्नु पर्छ

तालिका नं. प्रकोपको सन्दर्भमा वडाहरूको सङ्कटासन्नता स्तरीकरण

..... प्रकोपका कारण उत्पन्न हुने विपद्को वडास्तरीय सङ्कटासन्नता निम्नअनुसार स्तरीकरण गरिएको छ :

वडा नं.	गाउँ तथा टोल	उच्च सङ्कटासन्न	मध्यम सङ्कटासन्न	न्यून सङ्कटासन्न	पुष्ट्याइँका आधार
१					
२					
३					

२.४ नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको क्षमता विश्लेषण : माथि विश्लेषण गरिएको सङ्कटासन्नता र जोखिमको सामना गर्न, जोखिम व्यवस्थापन गर्न समुदायसँग के-कस्ता क्षमता विद्यमान छन् भनेर पहिचान गर्नु आवश्यक पर्छ । नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति भित्र भएका स्रोतसाधनको अवस्था, स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु पर्छ ।

२.५ जोखिम पहिचान तथा विश्लेषण : नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको सङ्कटासन्नता र क्षमताबीच देखिएको दूरी नै जोखिमको सही चित्र हुनेछ । विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि आवश्यक क्रियाकलाप निर्धार गर्नु पर्छ ।

खण्ड - ३ : विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना

(..... प्रकोपको सन्दर्भमा)

विपद् जोखिम व्यवस्थापनका कार्यक्रमलाई मूलभूत रूपमा मानव संसाधन तथा संस्थागत विकास योजना, भौतिक पूर्वाधार विकास, प्राकृतिक स्रोत संरक्षण, जीविकोपाजनमा सुधार, नीतिगत क्षेत्रमा गर्नु पर्ने कार्यहरु तथा विकासकार्यमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका विधिको मूलप्रवाहीकरण गर्ने जस्ता प्रमुख क्रियाकलापलाई आधार मानेर स्थानीय समस्या समाधान गर्ने क्रियाकलापलाई निम्नबमोजिको ढाँचामा प्रथमिकीकरण गर्नु पर्नेछ :

३.१ विपद् पूर्वका क्रियाकलापहरू :

प्राथमिकता क्रम	प्रमुख समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	मुख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
				आन्तरिक	बाह्य (सहयोगी)	
१						
...						

३.२ विपद्को समयका क्रियाकलापहरू

प्राथमिकता क्रम	प्रमुख समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	मुख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
				आन्तरिक	बाह्य (सहयोगी)	
१						
...						

३.३ विपद् पश्चात्का क्रियाकलापहरू

प्राथमिकता क्रम	प्रमुख समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	मुख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
				आन्तरिक	बाह्य (सहयोगी)	
१						
...						

अनुसूची :

- सहभागितामूलक क्षमता तथा सङ्कटासन्नता विश्लेषणको संक्षिप्त प्रतिवेदन (क्षमता तथा सङ्कटासन्नता नक्साङ्कन, प्रकोप नक्साङ्कन तथा स्तरीकरण, ऐतिहासिक समय रेखा, प्रकोप पात्रो, समस्या वृक्ष विश्लेषण, रोटी चित्र)
- बैठक तथा गोष्ठीका सहभागिहरूको विवरण
- नगरपालिका तथा गाउँ विकास समिति स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिको विवरण
- वडा स्तरीय सूचना फारम (चेक लिष्ट)